

UOT 32

ABŞ-DA SİYASİ ELİTALARIN TƏDQIQININ TARİXİ-SİYASİ ASPEKTLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Şahin Bağirov

siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu

shahin_bagirov17@mail.ru

Xülasə. Məqalə ABŞ-da aparılan tədqiqatlar hesabına cəmiyyətlərdə siyasi elitada baş verən transformasiya proseslərinə həsr olunub. Tədqiqat işində tarixi təcrübəyə əsaslanan sorğu-tədqiqat metodları və nəzəri biliklər, o cümlədən tanınmış ekspertlərin mütərəqqi fikir və mülahizələri tədqiqata cəlb olunub.

Açar sözlər: elita, cəmiyyət, siyasi proses, elitizm, siyasi partiya, hakimiyyət, demokratiya.

GİRİŞ

Siyasi elitaların tərkibinin və konfigurasiyasının dəyişdirilməsi, elitar qruplar arasında münasibətlərin xarakteri, siyasi rəqabətin dərəcəsi, siyasi elitalar dövrünün xarakteri, onların formalaşması və rekrutasiyası üsulları elitadaxili transformasiyanın öyrənilməsinin əsas aspektləridir. Əslində, qloballaşma şəraitində elita qruplarının tədqiqində onların genezisinə və morfologiyasına marağın artması təsadüfi deyil. Çünki cəmiyyətdə onların rolu məhz cəmiyyətin sosial-iqtisadi strukturunda aparılan islahatlar zamanı artır. Siyasi elitaların tədqiqinin aktuallığı həm də müasir Azərbaycanın siyasi həyatında onların fəaliyyətinin getdikcə artan rolu, eləcə də onların əlində yerli və regional səviyyələrdə ölkənin hakimiyyət və idarəetmə resurslarının davamlı şəkildə cəmləşməsi ilə bağlıdır. Bu baxımdan dünyanın aparıcı dövlətlərindən biri kimi ABŞ-da siyasi elitaların tədqiq olunmasının taixi aspektlərinin öyrənilməsi xüsusilə aktualdır. Bu problemdəki ziddiyyətlər siyasi elitaların əvvəlcədən resurslara, həmçinin strateji baxımdan mühüm qərarların qəbul olunmasında azadlığa malik olan və cəmiyyətə məqsədyönlü idarəetmə təsiri göstərməyi bacaran sosial subyektlər kimi fəaliyyəti ilə müəyyən edilir. Qeyd edək ki, siyasi elitaların tərkibinin və konfigurasiyasının dəyişdirilməsi, elitar qruplar arasında münasibətlərin xarakteri, siyasi rəqabətin dərəcəsi, siyasi elitalar dövrünün xarakteri, onların formalaşması və rekrutasiyası üsulları elitadaxili transformasiyanın öyrənilməsinin əsas aspektləridir. Əslində, qloballaşma şəraitində elita qruplarının tədqiqində onların genezisinə və morfologiyasına marağın artması təsadüfi deyil. Çünki cəmiyyətdə onların rolu məhz cəmiyyətin sosial-iqtisadi strukturunda aparılan islahatlar zamanı artır. Siyasi elitaların tədqiqinin aktuallığı həm də müasir Azərbaycanın siyasi həyatında onların fəaliyyətinin getdikcə artan rolu, eləcə də onların əlində yerli və regional səviyyələrdə ölkənin hakimiyyət və idarəetmə resurslarının davamlı şəkildə cəmləşməsi ilə bağlıdır.

Elita probleminə ABŞ tədqiqatçılarının yanaşması

Siyasi nəzəriyyə qədim zamanlardan bəri elita mövzusunda müraciət edir. Aristotel özünün „Siyaset“ əsərində siyasi quruluşun tiplərini oliqarxiyanı, demokratiyanı və tiraniyanı müzakirə edərək, onların neqativ tərəflərini hakimiyyətdə olanların xüsusiyyətləri və maraqları ilə bağlayırdı. Aristotel yazırdı ki, “əgər hakimiyyət mötəbər azlığın əlində cəmlənərsə, onda qalan vətəndaşların mülkiyyətini mənimsəyə bilər, mümkün nəticə isə kasıb əksəriyyətin hakimiyyətə gəlişi olacaq” (1,s.222-223). XX əsrin 60-cı illərində siyasi partiyaların və ictimai rəyin öyrənilməsi sahəsində aparıcı mütəxəssislər olmuş Harvard və Miçiqan universitetləri əməkdaşlarının böyük əksəriyyəti daha çox elitaları intensiv öyrənməyə başladılar. Onlar elitaların əvəzlənməsini öyrənmək

məqsədlə geniş sosial sorğu və tədqiqatlar aparmışlar. ABŞ-ın Miçigan Universitetinin professoru S.C.Eldersfeld nəinki liderləri, hakimiyyətin ən yüksək eşelonlarına aid olanları, həm də siyasətlə məşğul olan və bir şəhərin, dairənin və ya ştatın daxilində nüfuzundan istifadə edənləri də daxil etməklə, „siyasi elitalar” anlayışından geniş mənada istifadə edir. O, iddia edirdi ki, biz, adətən, siyasi elita, siyasi aktivistlər, liderlər adlandırılan bu kiçik qrup haqqında tamamilə az bilirik. O yazırdı ki, „biz nə qədər çox anlamağa çalışırıqsa, demokratik rejimlər də öz həyat qabiliyyətini bir o qədər saxlayır. Onsuz da ehtimal olaraq təsəvvür edilir ki, liderlər sırasına aid olanların izahının verilməsi, özləri tərəfindən qorunub saxlanılan dəyərlər sistemində və siyasi oyunun qaydalarında, onların davranışını müəyyən edən motivlərdə tapılmış ola bilər. O, həmçinin partiyaların fəaliyyətində iştirak edən aktivistlərin və yerli hakimiyyət orqanları xadimlərinin də siyasi elitaya aid olduğunu qeyd edir (12,s.173-196).

Hələ 1888-ci ildə ingilis alimi C.Brays „Amerika dövləti” adlı kitabının fəsilərindən birini „Niyə ən ləyaqətli vətəndaşlar özləri üçün siyasi karyera seçmirlər?” adlandırmışdı (16, s.122). Brays üçün bu, az əhəmiyyətli sual deyildi, çünki o, güman edirdi ki, idarə üsullarından biri kimi, demokratiya görkəmli liderə ehtiyac duymur. Braysla birlikdə bir çox politoloqlar siyasi elitaların necə formalaşdırılması, kimlərin hakimiyyətə gəlməsi, siyasi xadimlərin hakimiyyətdə olarkən hansı dividendlər əldə etməsi və s. öyrənilməsiylə məşğul olurdular.

Hərçənd müharibədən sonrakı illərdə siyasi liderliyə həsr edilmiş çox əsərlər meydana çıxdı, ancaq ABŞ-da müqayisəli empirik tədqiqatlar yalnız son illərdə müntəzəm aparılmağa başladı. Elitaya aid olan konqres üzvləri, hakimlər, siyasi kampaniyaların təşkilatçıları, milli qurultayların nümayəndələri və partiyaların aktivistləri, dövlət aparatı xidmətçiləri, maraq qruplarının liderləri, xarici siyasət şöbələrinin əməkdaşları və s. kimi qruplar araşdırılırdılar. Sürətlə inkişaf etməsinə baxmayaraq, elitaya aid tədqiqatlar, siyasi davranışın öyrənilməsi üzrə əsərlərlə, eyni zamanda siyasətşünaslığın nəzəri xarakterli tədqiqatları ilə müqayisədə çox az idi.

Elita probleminə klassik nəzəri yanaşmalar

Politoloqların və sosioloqlar arasında elita nəzəriyyəsinin özü və onun tərəfdarlarının alınan nəticələr, eləcə də onun tətbiqinin praktik imkanlarının əhəmiyyəti barədə kəskin fikir ayrılıqları hələ də mövcuddur. Təxminən 20 il əvvəl bu ideya tərəfdarlarının irəli sürdüyü elita üzvlərinin sosial mənşəyi və klassik demokratiya nəzəriyyəsinin hakim olduğu müasir demokratik dövlətlərdə siyasi iştirakın aşağı səviyyəsi haqqında məlumatlarla elita nəzəriyyəsinin nisbəti problemi ətrafında müzakirə aparılırdı.

Klassik nəzəriyyədə cəmiyyətin siyasi həyatında iştirak nəinki ümumi rifahın həyata keçirilməsinin və ictimai maraqların reallaşdırılmasının vasitəsi kimi, həm də intellektual qabiliyyətlərin və vətəndaşların əxlaqi üstünlüklərinin inkişafının vacib şərti kimi nəzərdən keçirilirdi. Sübut edilmişdi ki, „revizionist” elita nəzəriyyələrində, siyasətdə adi vətəndaşların funksiyaları minimuma endirilir, eyni zamanda praqmatik mövqelərin və hətta əxlaqi xarakterin arqumentlərinin köməyi ilə siyasi elitanın mövcudluğunun siyasi həyatda həlledici rol oynayan ehtiyaclarının əsaslandırılmasına həddindən artıq çox yer ayrılır. Y. Şumpeter təsdiq edirdi ki, demokratiya bir siyasi metoddur və deməli, onları idarə edənləri insanlar nəinki qəbul etmək, həm də onları rədd etmək imkanına (seçkilər vaxtı) malikdirlər (7,s.14). Onun sözlərinə görə, təcrübədə „xalq (camaat) idarəsi” yox, amma seçkilər prosesində vaxtaşırı „xalq (camaat) tərəfindən bəyənən” idarə mövcud ola bilər (7,s.15). 1964-cü ildə R.Dal yazırdı ki, siyasət sahəsində, iqtisadiyyat və sosial həyatda əsas qərarlar insanların dar dairəsi tərəfindən qəbul edilir, siyasi sistemlərin ölçüsünə görə əhəmiyyətli başqa nəyinsə ola biləcəyini təsəvvür etmək mümkün deyil, hətta çətin (8,s.208). Bu, nəticə sıralarında özünün „Demokratik elitizm nəzəriyyəsi” kitabında elita nəzəriyyəsinə öldürücü tənqiddə məruz qoymuş P.Bakrak kimi politoloqda etirazlar doğurdu (8,s.38). Hal-hazırda politologiyada bu mövzu üzrə müzakirələr daha az kəskin xarakter alsa da, ancaq əvvəlki kimi davam edir. Belə ki, onlardan bir qədər sonra E.Şilz və C.Sartori əvvəlkilərin fikrincə olan liderlərin rolunu vurğulayan istənilən konstruktiv, realist demokratiya nəzəriyyəsinin „elitist” adlandırılması tendensiyasına qarşı çıxış etdilər. Başqa bir misal isə Q.

Fildin və C. Haylinin müəllifi olduqları „Elitizm” kitabı ola bilər. Onun müəllifləri münaqişələrin qətiyyətlə hərəkət edən elitaların razılığı əsasında həll edilən, öz siyasətində populizmin elementləri olmayan və bununla da cəmiyyətin sabitliyini təmin edən siyasi sistem modelini təklif etdilər. Q.Fild və C. Hayli belə modeli əxlaqlı və intellektual meyarlar nöqtəyi-nəzərindən tamamilə münasib hesab edərək, eyni zamanda xəbərdarlıq edirlər ki, bu, cəmiyyətdə azadlıq və bərabərliyi tam ölçüdə həyata keçmək üçün prinsipial olaraq uyğunsuzdur.

Əgər elita nəzəriyyəsinin mənbələrinə müraciət etsək, onda ilk növbədə üç görkəmli mütəfəkkirin adını çəkmək lazımdır: Qaetano Moska, Vilfredo Pareto və Robert Mihels. Onların konsepsiyaları çox oxşar olub və siyasi elitanın “klassik nəzəriyyəsi” adlandırıla bilər. Bu nəzəriyyənin əsas mühakiməsi o idi ki, istənilən təşkil olunmuş cəmiyyətdə hakim sinif və ya elita əhəmiyyətsiz dərəcədə azlıq təşkil edir, bu zaman əhalinin əksəriyyəti idarəçilikdə iştirak etmir və elitanın hakimiyyətinə tabe olur. Elita nəzəriyyəsində politoloqlar arasında ən kəskin fikir ayrılığına səbəb olan dörd tezi ayırmaq olar: birincisi, sosial statusun və hakimiyyətin qarşılıqlı əlaqəsi haqqında ehtimaldır ki, burada siyasi qərarları qəbul edən elitanın üzvləri əhalinin ən tutarlı, imtiyazlı təbəqələrinə aiddirlər; ikincisi, klassik nəzəriyyədir ki, burada öz xüsusi maraqlarını dərk edən və qruplara ayrılmış kütlələrə qarşı duran, bilavasitə təşkil olunmuş azsaylı qruplar elitanı təmsil edir; üçüncüsü isə elitanın razılaşdırılmış ölçülü dəyərlərinə aid məsələdir ki, əsas sosial və siyasi problemlər üzrə onun üzvlərinin qayda kimi qəbul olunan ölçülü dərəcələrini, siyasi oyunun qaydalarını, onların özləri tərəfindən bölüşdürülən dəyər eyniliyini ehtiva edir. Nəhayət, son müddəa elitanın üzvlərində demokratik normalara sədaqətin güman edilən yoxluğuna aiddir. Əlbəttə, bu müddəalardan hər biri özlüyündə imperativ kimi qəbul olunmur, şübhə doğurur. Odur ki, aparılan bütün tədqiqatlarda onların hər birinin faktlarla yoxlanılmasına ehtiyac duyulur və alınan nəticələr bilavasitə mövzunun aktuallığını da yeniləyir.

3. Elitanın transformasiyası və demokratik proseslər

Məhz bu baxımdan ABŞ-da „orta səviyyə elitası üzvlərinə kimi aid etmək olar” mövzusunda aparılmış rayon və şəhərlərdə partiya fəallarına həsr edilmiş tədqiqatlar göstərir ki, bütün ölkə üzrə onların sayı 1 milyondan çox insan, yəni yaşlı əhalinin 1%-dən azını təşkil edir. 1956-cı ildən 1986-cı ilə qədər tələbə qruplarının köməyi ilə müəllif Detroytda respublikaçı və demokrat partiyalarının yerli təşkilatları, onların aktivistlərinin fəaliyyətini tədqiq edərək siyasi iştirakın proseslərini öyrənmişdir. O zamanlar belə bir tədqiqat layihəsinin həyata keçirilməsi fəvqəladə və nadir hadisə idi. Belə tədqiqatlardan biri 20-ci illərin sonlarında 30-cu illərin başlanğıcında H.Qosnello tərəfindən Çikaqoda keçirilmişdi. Amma o, bir qədər başqa xarakterə malik idi, çünki onun predmeti liderlər tərəfindən nəzarət edilən partiya maşını ilə həyata keçirilən xüsusi növ idarəetmə təşkilatları idi (9,s.39).

Qeyd edək ki, 50-ci illərdə siyasətin sosiologiyasının nəzəri bazası kifayət qədər deyildi, baxmayaraq ki, ABŞ-da siyasi partiyalar haqqında xeyli sayda əsərlər yazılmışdı. Braysdan başlayaraq bu əsərlərin müəllifləri, partiyaların demokratik ölkələrin seçki prosesində və siyasi həyatdakı mərkəzi rolundan bəhs edirlər. Brays yazırdı ki, „Amerikada aparıcı hərəkətverici güclər siyasi partiyalardır”, bir çox politoloqlar isə sosial münaqişələrin siyasi həlli mexanizmini tədqiq edərək fərdin siyasi proseslərdə ideyalarını həyata keçirməyə imkan verən və müxtəlif sosial qrupların tələblərini ifadə edən bu tezi detallara qədər işlədilər. Braysdan yarım əsr sonra Şattsnayder deyirdi ki, „demokratiya, partiyaların mövcudluğu şərti olmazsa, başqa cür ağılasıgmazdır” (10,s.22). Hantinqtonun bu barədə fikri belə idi: „Partiya müasir dövlət quruluşunun fərqləndirici xüsusiyyətini təşkil edən bir institutdur” (11,s. 22-23). Hərçənd siyasi sistemdə partiyaların aparıcı rolu haqqında ümumi təsəvvür politoloqlarda artıq yaranmışdı, lakin partiyaların müasir vəziyyəti və xüsusilə onların yerli təşkilatları haqqında bilikləri kifayət qədər az idi. 1956-cı ildə başlanmış işin hədəflərindən biri elə bu boşluğun doldurulması idi. Sonra bir çox analoji layihə ABŞ-da Los-Ancelesdə, Nyu-York, Çikaqo kimi şəhərlərdə və digər xarici ölkələrdə həyata keçirilmişdi.

1956-cı ildə alınmış nəticələr əsasən aşağıdakı kimi idi. Demokratlar və respublikaçılar partiyaları aparatının Detroytda aktivistlərinin və əməkdaşlarının arasında şəhər əhalisinin praktik olaraq bütün təbəqələri təmsil edilmişdilər: zəncilər 20% təşkil edirdilər, „göy yaxalılıqlar“ və həmkarlar ittifaqları üzvləri - 50%, orta təhsilli şəxslər - 50%-dən çox, qadınlar - 20%. İnsanları partiyaların fəaliyyətində iştirak etməyə həvəsləndirmiş motivlərin müxtəlif növlü olduğu aşkara çıxarılmış və rəyi soruşulan respondentlərin 65%-i qeyd etmişlər ki, onlar özləri üçün hər hansı mənfəət qazanmağı gözləmədən ideologiya və ya başqa ümumi xarakterli səbəblərdən fəaliyyət göstərmişlər. Sorğunun yalnız 10% iştirakçısı əhəmiyyətli stimül kimi siyasi hakimiyyətin alınmasına cəhdi əsas göstərmişlər. Aktivistlərin 60%-i isə sonra partiyada işləmək və yuxarı çəkilməyə çalışmağı arzu edənlər olmuşlar. Bunlardan yalnız 15%-i “niyə onlar partiyanın yerli təşkilatında işləməyə davam edirlər” sualına cavab verərkən bunu ideoloji fikirlərlə izah etmiş, qalanları isə namizədlə şəxsi tanışlıq, yeni dostluq əlaqələrinin qurulması imkanı, siyasi fəaliyyətin şövqü və s. bu kimi səbəbləri əsas göstərmişlər (13,s.32).

Öz ideoloji oriyentasiyalarına görə Detroytda liberallara demokrat partiyasının 60%-dən 70%-ə qədər aktivisti aid edildisə, respublikaçıların aktivistləri arasında liberallar 30%-dən 40%-ə qədər təşkil etdilər. 50%-dən az aktivist seçicilərin qeydiyyatında iştirak edirdilər, sakinlərin evlərinə gedirdilər, öz partiyasının namizədi üçün təşviqat apararaq, seçkilərdə səsəlin alınması üçün başqa əhəmiyyətli məsələləri yerinə yetirirdilər. Bundan belə nəticə çıxarmaq olar ki, 50-ci illərdə partiya strukturlarının effektivliyi nisbətən az və zəif idi. Bu strukturlar özləri aydın ifadə edilən desentralizasiya olunmuş xarakterləri ilə fərqlənirdilər. Onların daxili təşkili strukturu Mihelsin və başqa elitistlər tərəfindən yaradılan „oligarxiyanın dəmir qanunuyla“ ümumi heç nəyə malik deyildi. Ayrı-ayrı həlqələr və ya statlar xeyli dərəcədə avtonom hərəkət edirdi, rəhbərlər son nəticədə seçicilərin səsəlinin artımında rolunu fəalları və sırayı üzvlərin hərəkətlərinə geniş azadlıq verirdilər. Yalnız partiyaların 10% aktivistləri müxtəlif növ azlıqların hüquqlarını müdafiə etməyə, həmçinin qərarların qəbul olunması prosesində adi vətəndaşların iştirakı ideyasını dəstəkləməyə meyilli deyildilər. Nəhayət, göstərilmişdi ki, seçicilərlə söhbətlər, əhalini fəallaşdırmaq üçün seçkiqabağı təşviqatın başqa formaları, siyasətə laqeyd insanların seçkilərdə iştirak etməsinə stimül vermiş və səs verənlərin sayını təxminən 10% artırmışdır (10,s.39). Respublikaçılar və demokratlar partiyalarının yerli təşkilatları barədə tədqiqatın keçirilməsi nəticəsində alınmış məlumatlar isə klassik elitist nəzəriyyənin sübutu kimi çıxış edə bilmirdilər. Yerlərdə partiya elitələri açıq tipli idilər və sərt daxili struktura malik deyildilər. Elitalara daxil olan aktivistlər müxtəlif baxışlara malik idilər, amma onların böyük əksəriyyəti demokratik dəyərlərə sadıq idilər. İşin başlanğıcından sonra ötən keçmiş 30 il ərzində Detroytda altı dəfə təkrar sorğular keçirildi. Aşkar edildi ki, yerli partiya strukturları öz həyat qabiliyyətini tamamilə saxlayıblar. Detroytun partiya təşkilatlarında, xüsusilə demokratlar partiyasında, üstünlük təşkil edən zənci aktivistlərin seçkiqabağı kampaniyalarda daha fəal iştirakı seçicilərlə bilavasitə əlaqələrin qurulması təcrübəsi kimi bir çox məsələlərdə əhəmiyyətli dərəcədə geniş öyrənilmişdir. Əsas olaraq, birinci dərəcəli amil kimi, bunun sayəsində demokratlar seçicilərin arasında öz mövqelərini möhkəmlətdilər və konqresdə 6 mümkün yerdən 5 yer aldılar, 1980-ci il prezident seçkilərində 78,5%, 1984-cü il seçkilərində isə 81% səs topladılar (12,s.49).

Əvvəlki kimi, partiyaların aktivistlərinin fəaliyyətinin motivləri müxtəlif idi. İlk növbədə ideoloji motivləri rəhbər tutan aktivistlərin sayının əhəmiyyətsiz artımı ilə yanaşı, loyallığı əks etdirən fikirləri özü üçün əsas hesab edən aktivistlərin partiyadakı sayı bir qədər azaldı. Demokratlar və respublikaçılar partiyalarının aktivistləri arasında ideoloji oriyentasiyaların ayrılması daha da artdı. Həmin vaxtlar demokratlar arasında özünü liberallara 60%, respublikaçıların arasında isə yalnız rəyi soruşulanların 14%-i aid edirdi.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Detroyt əhalisinin irqi tərkibi 30 il ərzində nəzərəcarpacaq dərəcədə dəyişdi; birinci sorğunun keçirildiyi vaxtı şəhər əhalisinin 30% ni sakini zəncilər təşkil edirdi, amma 1980-ci ilə kimi onların sayı 63%-ə qədər artdı. Yeni vəziyyətə uyğunlaşmağa iki partiyanın imkanları müxtəlif oldu. Həmin vaxt demokrat partiyasında dairələrdə qaradərili

aktivistlərin sayı 1956-cı ildəki 23%-dən 1980-ci ildə 59%-ə qədər artdı, respublikaçılar partiyasında müvafiq rəqəmlər 16% və 36% idi. Partiya təşkilatlarının sosial strukturda dəyişikliyə tez reaksiya vermək qabiliyyəti partiyaların sabitliyini təmin edirdi.

Demokratların dəyişikliklərə böyük hazırlıq nümayiş etdirmək bacarığı Detroyt seçiciləri arasında onların müvəffəqiyyətini qismən izah edir. Müxtəlif şəhərlərdə partiyaların fəaliyyəti haqqında materiallara əsaslanaraq keçirilmiş və yerinə yetirilmiş tədqiqatlar, Marvika, Xakşorn, Qibson, Kotter, Bibbi, Barrel, Marri və Tedina, Krotti, Miller və Cenninqza kimi şəhərlərindəki işlər sənədlərlə təsdiq edir ki, yerlərdə partiya təşkilatlarının zəifləməsi müşahidə olunmur, əksinə, əvvəlki illərlə müqayisədə onların fəallığı daha da artırdı. Potensial seçicilərin yalnız 54%-nin prezident seçkilərində, yerli idarəetmə orqanlarına seçkilərdə 25%-nin və konqresə seçkilərdə 29%-nin səs verdiyi şəraitdə, onların əlavə səslerini cəlb etmək çətindir, ancaq bununla belə, partiyaların təşkilatçı gücü də az deyil. Yerli bölmələr əvvəlki kimi, partiya sisteminin əsas özəyi olaraq qalırlar (12, s.51).

Bununla birlikdə bir çox partiya təşkilatlarında son 30 il ərzində meydana gəlmiş bir xüsusiyyət narahatlıq üçün əsas verir. Başqa müəlliflərin materialları kimi, Detroyt üzrə məlumatlarda da göstərilir ki, aktivistlərin böyük əksəriyyətini orta və ən yüksək orta sinfin nümayəndələri təşkil edirlər.

Hal-hazırda Detroytda yalnız 22% aktivisti „göy yaxalıqlara” aid etmək olar. Halbuki bunların ən azı 80%-i bir neçə il müddətində kollec təhsili almışdır. Əgər Detroyt üzrə bu məlumatları orta rəqəmlərlə müqayisə etsək, onda görmək olar ki, hər iki partiyanın - demokrat və respublikaçıların təşkilatları əvvəlki dövrə nisbətən daha çox „elitar” xarakter əldə etmişlər. Deməli, belə hesab etmək olar ki, partiyaların yerli bölmələrinə daha çox hazırlıqlı insanlar cəlb edilmişlər. Bununla belə, müəyyən sosial qrupların nümayəndələrinin aktivistləri arasında üstünlüyü və aşağı təbəqələrin nümayəndəliyinin kifayət etməyən sayı haqlı həyəcana səbəb olur. Çünki bunun nəticəsində əsasən partiyaların aktivistləri ilə əlaqələri dəstəkləyən dövlət xidmətçiləri cəmiyyətdə özünə siyasi əhval-ruhiyyələr haqqında səhv təsəvvür və insanların bir hissəsində siyasi həyata biganəlik hissini yarada bilirlər.

Başqa siyasi sistemli və başqa siyasi mədəniyyətli ölkələrdə partiya aktivistlərinin motivasiyasında və onların fəaliyyətinin üstünlük təşkil edən formalarında əhəmiyyətli fərqlər müşahidə olunur. Məsələn, AFR-də XDS-in 28% aktivist öz dini inanclarını rəhbər tutaraq bu partiyanın təşkilatlarında fəaliyyət göstərirdilər. ABŞ-ın demokrat və respublikaçılar partiyasına nisbətən bir çox Avropa ölkələrində sol partiyaların aktivistlərində ideoloji motivasiya mərkəz partiyalarının tərəfdarlarına nisbətən daha parlaq ifadə edilmişdir. Bir sıra ölkələrdə, məsələn, Niderlandda, vətəndaşların evlərinə getmədən seçki kampaniyasını keçirmək qəbul edilməmişdir, Yaponiyada isə belə növ təbliğat isə qanunla qadağan edilmişdir. Əksinə, İngiltərədə və Hindistanda aktivistlər praktik olaraq bütün seçicilərlə şəxsi əlaqələr qururlar. Hindistanda seçicilərin səsələrinin əvəzi olaraq partiya aktivistlərinin vətəndaşlara müxtəlif növ xidmət göstərməsi adi təcrübədir. ABŞ-dan fərqli olaraq Qərbi Avropada və Hindistanda partiya aktivistləri arasında „göy yaxalıqlılar” və aşağı gəliri olan əhali qrupları (3, s. 165) daha çox geniş təmsil edilmişdir. Bütün ölkələrin partiya sistemləri üçün partiyaların yerli təşkilatlarına ideoloji motivlərin təsiri altında gəlmiş aktivistlərin nəticədə birgə işdən məmnunluğu birinci yerə qoyması, ətrafdakılar tərəfindən öz fəaliyyətinin tanınması, həmçinin siyasi mübarizənin şövqü ümumi xüsusiyyət kəsb edir.

NƏTİCƏ

Çox ölkələrdə partiya strukturlarının öyrənilməsinin nəticələri belə bir nəticə çıxartmağa imkan verir ki, çox zəif tərəflərə baxmayaraq, yerlərdə partiya təşkilatları bir çox hallarda partiyaların həyat qabiliyyətini saxlamasını, həm də yeni sosial və iqtisadi şəraitə uyğunlaşmasını təmin edir. Orta səviyyə elitalarının tədqiqatında növbəti addım sosial problemlərlə, təhsil səviyyəsinin, əhəlinin gəlirlərinin və başqa xarakteristikalarının, o cümlədən şəhər idarəsi orqanlarında məşğul olanların statistikasının öyrənilməsi ilə bağlıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Aristotel. Siyasət. Böyük etika. Bakı: XXI YNE, 2006, 432 s.
2. Piriyev A.M., Əfəndiyeva A.X. Sosiologiya və politologiya. Bakı: "Təhsil" NPM, 2009, 350 s.
3. Афонин В. А., Афонин Ю. В. Теория и история культуры. Учебное пособие для самостоятельной работы студентов. Луганск: Элтон-2, 2008. 296 с.
4. Бакун Л.А. Группы в политике. К истории развития американских теорий // Полис, 1999, - № 1.
5. Барзилов С.И., Чернышев А.Г. Политическая структура современной российской политики, как фактор формирования элиты (Отечественный и зарубежный опыт). Ростов-на-Дону: Изд-во СКАГС, 2007, 211 с.
6. Культурология в вопросах и ответах. Методическое пособие для подготовки к зачетам и экзаменам по курсу «Украинская и зарубежная культура» для студентов всех специальностей и форм обучения. / Отв. редактор Рагозин Н. П. Донецк, 2008, 170 с.
7. Дука А. В. Власть между традиционностью и современностью (элиты российской периферии) // Власть и элиты. 2014. Т. 1.
8. Мартянов В. С. Дискурс будущего уральских мегаполисов: к стратегии глобального города // Дискурс-Пи. 2013. № 1–2. С. 15–22.
9. Михайленко Е. Б., Вербицкая Т. В. Роль институтов парадипломатии в регионализации Свердловской области // Дискурс-Пи. 2018. № 1. DOI:10.17506/dipi.2018.30.1.5764.
10. Tishkina, E. I. (2012). Elitism and Masses as Phenomena of Cultural Existence: PhD Thesis. Yekaterinburg. (In Russian)
11. Flier, A.Ya. (2011). Elite, popular and mass culture: dialogue on the scaffold. Cultural Observatory, (1), 26-29 . Retrieved from <https://rucont.ru/efd/447905>. (In Russian)
12. Eldersveld S.J. American interest group: Some thoughts for investigation investigations and teory and methods // interest groups of the four continents / author Ehrmann W. Pittsburgh, 1958.
13. American voting behaviour /. By Burdick E., Brodbeck A.J. Bums a. McEachem: Free vice, 1959. 475 ps. Bibliog.:
14. Schumpeter J. Capitalism, socialism and democracy// 2nd ed. N.Y.; L.: Harper, 1942.-X,381 p.
15. Dahl R. Who controls ruls /Trad, say P your Burma. Do (make) Birnbaum P. P.: Libr. Colin, 1971. -373p. (Coll. «Analyse~polit») .
16. Title: Nature of the American State: By: James Bryce in The American Commonwealth (1888).
17. Schattschneider E.E. The semi-souvereign people: A realists view of democracy in America || N.Y.; Holt: Rinehart a. Winston, 1961. IX,147 p.
18. Schattschneider E.E. Party Government || N.Y.: Farrar a. Rinehart, 1942. XV,219 p. — Bibliogr.:
19. Huntington so on. P.Democratic color //Publ. Interest. N.Y., 1975. N 41

ИССЛЕДОВАНИЕ ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В США

Шахин Багиров

Резюме. Статья посвящена процессам трансформации обществ в политическую элиту благодаря исследованиям, проведенным в США. В исследовании используются исследовательские методы и теоретические знания, основанные на историческом опыте, а также передовые взгляды и мнения известных специалистов.

Ключевые слова: исследования, процессы трансформации, политическая элита, исторический опыт.

**A STUDY OF THE HISTORICAL AND POLITICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF
THE POLITICAL ELITE IN THE UNITED STATES**

Shahin Bagirov

Abstract. The article is devoted to the processes of transformation of societies in the political elite due to research conducted in the United States. The research involves research methods and theoretical knowledge based on historical experience, as well as the progressive views and opinions of well-known experts.

Keywords: elite, political processes, society, political party, power, elitism, democracy;

Göndərilib: 07.04.2022

Qəbul edilib: 08.05.2022